

Г.Я.Адамовіч

**“Восходит Матери лицо...”: на скрыжаванні
сусветнага-нацыянальнага ў творчасці Максіма
Багдановіча**

Пытанне: “Што ўяўляе сабою найвышэйшае дасягненне чалавечай цывілізацыі?”, і яго шматлікія адказы: – сем цудаў свету, – піраміда Хеопса, – формула $E=mc^2$, – па-дэ-дэ з балета Чайкоўскага “Шчаўкунок”, і нават самы бясспрэчны: – Чалавек, – наноў і кожны раз з асаблівай цікавасцю ўзнікаюць перад сучаснікамі і з кожным разам могуць быць абгрунтаваны аспрэчаныя.

Найвышэйшым дасягненнем чалавечай цывілізацыі з’яўляецца ўсё ж жанчына. Больш дакладнага і трапнага, больш сапраўднага адказу знайсці, бадай што, і немагчыма.

Сцверджанне Максіма Багдановіча: «... ежели вы преклоняетесь перед женщиной, то, стало быть, или девственности ее, или материнству челом бьете...», – уступаючы ў інварыянтныя адносіны з думкаю Пётраркі пра дзве жаночыя іпастасі -- “в двойном обличье: матери и милой”, – можа калі не аспрэчыць (аспрэчыць гэта немагчыма), дык хаця б удакладніць адказ на зададзенае найперш пытанне.

Вобраз жанчыны мае шмат вымярэнняў. Ён узнікае, развіваецца на скрыжаванні розных часоў, уплываў, традыцый, у розных варунках, жыццёвых і творчых, гістарычна-агульных і прыватна-індывідуальных.

Некалі Сфінкс задаваў усім вандроўнікам адну і тую ж загадку. Эдып застаўся ў жывых і нават атрымаў вышэйшыя сацыяльную і “прыродную” узнагароды: царства і жонку, – узнагароду-праклён, пачатак шчасця і глыбейшае з зямных пакут, так што “смертным надо помнить о последнем нашем дне // И назвать счастливым можно, очевидно, лишь того, // Кто достиг предела жизни, в ней несчастий не познал». Можна і так – назваць шчаслівым таго, хто не зведаў няшчасцяў у жыцці.

Але можна і наош. Назваць шчаслівым іншага, другога. Таго, хто зведаўшы і пакуты, і горыч, і страты, ператварыўся, змяніўся, стаў сапраўды чалавечым, новым, – як цар Эдып. Чыё святло, азоранасць, адухоўленасць сталі трывалаю асноваю для адухаўлення, узвышэння народа, радзімы, дзе засталіся думкі= астанкі гэтага чалавека. Іншым, другім шляхам ішоў і Максім Багдановіч.

Сфінкс меў на ўвазе тры ўзросты чалавека. Мы маем на ўвазе тры ўзросты жанчыны, у якіх паслядоўна і ўвасабляюцца гэтыя дзве яе іпастасі, увасабляюцца, пераходзячы адна ў адну, перарастаючы адна ў адну, пераўтвараючыся адна праз адну. Дзяўчына – каханая – маці. Кожны з трох узростаў мае сваю сімваліку ў Максіма Багдановіча: у вобразах Алёнушкі / “дзяўчынцы ўпэцканай і хілай, і худой” – зоркі Венеры / Веранікі – вагітнай / маці-дзевы.

Мы разглядаем тры ўзросты жанчыны, паколькі менавіта гэтая лічба: “3”, -- дапамагае зразумець сутнасць “узыходжання” (“Восходит Матери лицо...”), ператварэння, змянення чалавека, найперш – самой жанчыны, а разам з ёй і таго,

хто кахае. Таго галоўнага, што павінна адбыцца ў жыцці чалавека, сутнасці і зместу яго жыцця.

Інварыянт Алёнушкі з народнай казкі або дзяўчынкі з “вёскі” (апавяданне “Мадонна”, верш “У вёсцы”) вырастае на скрыжаванні паганскага і хрысціянскага, вобразаў зямных рэалій і сімволікі Божай Маці. З трох дзяўчат, што “под окном ткали поздно вечером”, толькі адна, трэцяя, малодшая, выбірае для сябе гэта: “Я б для батюшки-царя родила богатыря”. Гэта яна, Маргарыта – каханая Фаўста, прызнаецца ў сваіх мацярынскіх пачуццях да сястрычкі, якая памерла: “Но рада муки все вернуть назад за милый детский взгляд”. І гэта яна, Антыгона, не баючыся самых жахлівых наступстваў з боку ўладара, хавае забітага брата.

Відавочна пераўтвараючая функцыя гэтага пачуцця: яно дзяўчынку -- звычайную, зямную, брудную і запэцканую -- узвышае да будучага, новага, наступнага. У душы гэтай дзяўчынкі зараджаецца і ўзмацняецца боскае пачуццё – пачуццё перастварэння, аднаўлення жыцця. Найгалоўнае для жанчыны, чыя маці – Ева – “тая, хто дае жыццё”, “жыццедайная”. Тая, што выйшла “ад Бога”, з Яго рук, была Яго найвышэйшым тварэннем. І з кожнай новай дзяўчынкай аднаўляе, перастварае сябе ў новых пакаленнях, на новай зямлі.

І не толькі перараджаецца, абагаўляецца гэтая дзяўчынка. Узвышаецца і душа чалавека, які здолее ўбачыць, зразумець характэрныя рысы дзявочай душы. Так адраджаецца наноў душа паэта, узвышаюцца пачуцці чалавека.

Страница лепшая ў штодзённіку жыцця!

Зноў з ціхай радасцю цябе чытаю я,

Хай шмат чаго /ўжо/ з тых гадоў крынца змыла

У памяці маёй, хай гэты дзяўчынка мілай

Ўжо воблік губіцца ў цёмнай глыбіне,

Я веру, ў цяжкі час ён гляне на мяне.

Пераўтвараючыя роля гэтай жаночай іпастасі захоўвае сваю жыццяздольнасць на многія гады. Вядома, што ў цяжкія хвіліны жыцця чалавеку могуць дапамагчы светлыя ўспаміны – з дзяцінства, калі яно было радасным, шчаслівым, іншыя жыццёвыя прыклады велічы, прыгажосці душы чалавечай. Вобраз Алёнушкі – адзін з тых, “што дае жыццё”.

Другая іпастась: каханая – Вераніка. Зорка Венера – яе сімвал, яе метафара. Той, хто кахае, -- сапраўдны герой паэзіі Багдановіча. Паэт і яго каханая – “двайная зорка”. Шмат іх на небасхіле сусветнай літаратуры: Катул і Лесбія, Праперцый і Дэлія, Дантэ і Беатрычэ, Петрарка і Лаўра, Шэкспір і смуглявая прыгажуня... Максім Багдановіч імкнецца стварыць свой “міф” пра “двайную зорку”, уплятаючы яго ў міфатворчасць народаў свету. Але як шмат у паэта пачаткаў, як шмат “выкрышталізаваных” думак, якія не паспеў ён разгарнуць у цэласную карціну сусвету...

Гэта і гісторыя ўзаемнага кахання, са спробамі аднавіць розныя этапы пачуцця. Два надзвычай важныя вынікі прагучалі ў творчасці паэта: трагічны – з расстаннем, пакутамі і смерцю. І светлы, “той, што дае жыццё”.

Трагічны – калі тыя, што кахалі адзін аднаго, расстаюцца. Або калі каханая памірае, “каб жыццё дзіцёнку даць”.

Кацярына ідзе да млынара, “каб ... скруху з сэрца збыць” (“Ціхі вечар...”). “Ўся ў слязах дзяўчына хіліцца да тына...” Памірае тая, што страчалася некалі з каханым там, дзе “явар да каліны” наліхіўся (“Сумна мне, а ў сэрцы смутак ціха запявае...”). “Грозны жарэбій... учора ўзяты зноў... (“Дзве смерці”). У Багдановіча ёсць і трагічная гісторыя кахання хлапчука: “песня пяе, як удовіна сына // Янку каханне згубіла...” (Краю мой родны! Як выклаты Богам...”).

Другі план трагічнага ў паэзіі Багдановіча звязаны з гісторыяй цяжкіх родаў і заўчаснай смерці. Цыганка “шыпіць пракляцця злыя словы” вагітнай (“Пракляцце вагітнай”). “Пасля радзін ты ўсё штодня марнееш...” І надзвычай важны вынік=падагульненне ўсёй папярэдняй традыцыі – пошукаў таго, за што варта паміраць. Гэта яна, Кардэлія, кажа бацьку, што частку сваёй душы, каханне, мужу перадае, разумеючы, што тым самым страчвае ўсё, што нясе з сабою царская міласць і дабраслаўленне. Гэта яна, Джульета, не баіцца пераступіць мяжу: Мантэкі –Капулеці.

“Арэтэ” (вышэйшая дабрачыннасць, ідэал) старажытных грэкаў уключала ў сябе ідэалы воінскай доблесці, здольнасць ахвяраваць сабою дзеля свайго краю, асабістую сілу і мужнасць. “Віртус” старажытных рымлян перыяду класікі ставіла вышэй за ўсё дабрабыт дзяржавы, затым – сям’і і на апошнім месцы – уласны. Гэта традыцыя праходзіць так ці інакш праз усе стагоддзі і ўсе культуры. “Вучыся паміраць” у Багдановіча не выпадкова мае італьянскую лацінскую транскрыпцыю: “Discemori”. Для беларускага паэта вышэйшая доблесць – не воінская, але жаночая, мацярынская. Не воінская слава захапляе паэта – мацярынская мужнасць (“Ды слаўней вагітнай доля, -- // Ў сэрцы маючы любоў, // За дзіцё зазнаці болі, // За дзіцё праліці кроў”), захапляе здольнасць жанчыны ахвяраваць сабою, “каб жыццё дзіцёнку даць!” (“Тым вянкi сувесай славы...”).

Багдановіч уключаецца ў сусветную традыцыю, сцвярджаючы прыярытэт жаночага, мацярынскага пачатку ў Сусвеце. Такім чынам, відавочна, што для беларускага паэта важны прасачыць эвалюцыю пачуцця, убачыць, як з кахання нараджаецца новае жыццё. Але найперш на гэтым шляху ён бачыць цяжкія пакуты, незлічоныя страты.

Ёсць і другія, большыя старонкі гісторыі кахання ў паэзіі Максіма Багдановіча. Гэта гісторыя ўзаемнага кахання. І тут Багдановіч выступае паслядоўнікам гуманістычных традыцый сусветнай літаратуры.

Каханне наталіе душу чалавека новай радасцю: “А мне – вясёла. Блішчаць вочы, // І кроў ад шчасця аж кіпіць. // Іду я радасны, харошы, // Знікае з сэрца пустата...” (“Першая любоў”)

Каханне пераўтварае чалавека. Яно дазваляе убачыць прыгажосць ва ўсім, што ёсць навокал – пераўтварае Сусвет: “Іду я радасны, харошы, // Знікае з сэрца пустата... // А пад рызінавай калошай // Ціхутка хлюпае слата” (“Першае каханне”). “...Гэта чуда зрабіў Ваш прывет”: “Я, бальны, бескрыдлаты паэт, // Помню, раз пазабыў сваё гора, – // Гэта чуда зрабіў Ваш прывет...” (“Я бальны, бескрыдлаты паэт...”). Каханне пераўтварае яго і яе, пераўтварае свет навокал.

“О, колькі ёсць красы цудоўнай поруч з намі...” нагадвае рэнесанснае, з Петраркі:

Благаславенны дні і сінь начэй,

І год, і час, і дзіўнае імгненне,
І край той ціхі, і кутка квітненне,
Дзе я ў палон папаўся двух вачэй (Пер.М.Дуброўскага).

Матыў блаславення, блаславення каханья, блаславення жыцця і Сусвету ў сэрцы закаханага – скразны, з ліку “вечных” у сусветнай літаратуры. Гэты ж матыў сустракаем крышталізаваным у надзвычай трапным вобразе: жаданні чалавека прыпасці да слядоў таго, каго ён кахае:

... Тады бы, пэўна, выціснулі боты
Па мяккаму асфальту рад слядоў.

І я, нявідны для цябе і бледны,
Не бачачы нічога ўкруг сябе,
Прыпаў бы к ім... (“Маркотна я чакаю. Для чаго ты...”)

Дасканалы, шматабяцаючы вобраз.

Каханне не толькі пераўтварае таго, хто кахае. Яно пераўтварае і вобраз каханай. І гэты, адноўлены, перароджаны, абагоўлены вобраз каханай наоў узвышае паэта. “Чым болей сходзіць дзён, начэй, // Тым імя мілая вышэй” (“Ізноў пабачыў я сялібы...”) – гэта не толькі пластычны вобраз, зразумелы ў кантэксце вобраза дрэва, ліпы, на кары якой урэзана імя каханай. Гэта вобраз вышэйшага духоўнага пачуцця, сімвал душэўнага прасвятлення, узвышэння, якое перажывае паэт, калі згадвае тую, якую кахаў, калі ўспамінае каханне.

Сусветная традыцыя прапаноўвае ў гэтым выпадку надзвычай трапнае параўнанне: вобраз Лаўры ў паэзіі Петраркі. Менавіта той выпадак, калі паэт прызнаецца:

Ты смотришь на меня из темноты
Моих ночей, придя из дальней дали:
Твои глаза еще прекрасней стали,
Не искажила смерть свои черты.

Жанчына перажывае розныя ўзросты. І разам з імі сталее, узбагачаюцца яе пачуцці. Яна змяняецца – і разам з ёю змяняецца і той, каго яна кахае, хто яе кахае. Гэтае ўзаемнае ўзвышэнне, узаемнае ператварэнне найбольш адчувальна ў паэзіі Багдановіча, калі ён разважае над іпастасцю жанчыны-маці: вагітнай, маці-дзевы. І колькі гэтых, узвышана жаночых вобразаў, у творчасці Багдановіча! І як сугучныя яны вышэйшым гуманістычным сусветным традыцыям.

Гэта яна, трэцяя сястрыца («пад акном»), прывабіла князя, цара абяцаннем нарадзіць «багатыра». Царыца Алёнушка... Мадонна з «дзяўчынцы ўпэцканай і хілай, і худой...» І вось – вагітная: «Ты ўжо рассталася з уборам // І ў ложка шлюбнае лягла» («Пачуццю цёмнаму падлеглая...»).

І зноў гучыць самы светлы, самы ўзвышаны матыў усёй сімфоніі каханья-стварэння: матыў блаславення. Сімвалам вышэйшага блаславення – змянення праз ўзвышанае каханне, чалавечага як промня боскага – становіцца той, хто ўкленчыў:

О, як дрогнула сэрца!
Я паняў. Я каленямі стаў
Прад табой... («Цёмнае неба начное...»)

Пераўтвараючая сіла кахання. Вагітная – маці. Змяняецца жанчына – і дзякуючы яе змяненню – ахвяравальнаму! – не толькі змяняецца іншы чалавек і свет навокал, але і працягваецца наноў жыццё.

Такі закон прыроды. Прыроды навакольнай. Прыроды чалавечай. І следванне гэтаму закону – вышэйшаму – услаўляецца як найвышэйшая прыгажосць у творчасці Максіма Багдановіча.

Так крохкая, пушыстая багатка
Пад ветрам аблятае, каб магло
Яе насенне узрасці і кветнуць,
І толькі кволае сцябло пасля
Гаворыць аб жыцці, дзіцям адданым

(«Пасля радзін ты ўсё штодня марнееш...»).

Як не згадаць побач з Багдановічам-паэтам філасофскую традыцыю ў сусветнай літаратуры. Як не згадаць вершаваныя радкі Германа Гесе, напісаныя пазней багдановічавых, але ўсё аб тым жа:

Не дороги нам дни, не жаль нам их нимало,
Чтоб то, чем дорожим, росло и созревало –
Цветок ли пестуем в саду, где сладко дышим,
Ребенка ли растим или книжечку мы пишем.

Новым жыццём пераўтвараецца жанчына. Новым жыццём пераўтвараецца Сусвет. “Так таінственна ўсё, так знаёма // Ўсё так проста і так неразгадана” (“Хаўтуры”). І хаця смерць крочыць крок у крок побач з жыццём, і хаця “ціха паўзушчы чарвяк // Ўсё ж дагнаў нас ля самай магілы...” (“Шмат у нашым жыцці ёсць дарог...”), але паэт бласлаўляе жыццё. Таму што асноўны матыў у творчасці Максіма Багдановіча – матыў блаславення. Блаславення жыцця, кахання і нават смерці, калі за ёй стаіць новае жыццё.

Гэтаму навучыў Максіма вопыт маці. Вопыт Марыі Апанасаўны. Гэта яна памерла, “каб жыццё дзіцёнку даць”. Гэта яна засталася дзеваю-маці, маці-ахвяравальніцай. Засталася загадкай для Максіма. Загадкай Мадонны. Загадкай зоркі Венеры. Крохкай і пушыстай багаткі. Кветак прыгожай восені, што ўзрасталі “ўспаённыя // Тутам горам, слязінкамі лета” (“Плакала лета, зямлю пакідаючы...”). Кветкі “чырвоныя, неапылёныя” (“Пентаметры”). Гэта іх напаткаў цяжкі лёс: “Плачце, галіны, лісты!” (“Непагодаю маёвай”).

Засталася загадкай, якую паэт так і не здолеў разгадаць. Але якую цаніў вышэй за ўсё, якую бласлаўляў усімі сіламі сваёй закаханай душы, усёй магутнасцю свайго ўзнёслага таленту.

Гэтую загадку, што праяцела па вуснах Мадонны, Моны Лізы, Веранікі. Якую заўважылі паэты, але разгадаць якую не здолелі:

І прад високаю красою,
Увесь зачараваны ёй,
Скланіўся я душой маёй,
Натхненнай, радаснай такой... (“Вераніка”)

Змаглі толькі што схіліць сваю галаву, уклечыць прад ёю, захаваць навечна зачараванне. Але разгадаць не змаглі -- пакаленні да Максіма, пакаленні пасля Максіма...

“Восходит Матери лицо // И замыкается кольцо” – гэтыя словы былі сярод апошніх, з якімі, паміраючы, звярнуўся да блізкага чалавека, да жонкі, беларускі літаратуразнаўца, мастак Уладзімір Бойка. Чалавек, які ў сваім жыцці зведаў вышэйшае захапленне – захапленне паэзіяй, захапленне каханнем. “Восходит Матери лицо...»

«Nos victor eris», – як сказаў бы В.Розанаў: – «сим ты будешь побеждать»

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ